

ОЦЕНЯВАНЕ В ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ

Катя Минева, Сашко Арабаджиев

Център за контрол и оценка на качеството на училищното образование

Резюме. Тенденция е през последните години у нас професионалното образование да привлича все по-малко ученици. За последните 14 години обучаващите се в професионални училища намаляват с над една четвърт (26%). Тази тенденция се наблюдава не само в България, но и в Европа. Това са данни от доклада на Института за пазарна икономика (ИПИ), озаглавен „Професионално образование и заетост – предимства, слабости, възможности и опасности“.

Keywords: vocational education, professional competencies, students, professional and social realization, tendency

Причините за намаляващия интерес към професионалното образование и обучение са комплексни. От една страна, намаляването на учениците в професионалните училища се дължи на влошената демографска ситуация. От друга страна, качеството на образованието в много професионални училища изостава от съвременните изисквания и стандарти и често средното професионално образование се свързва с непрестижен и нископлатен труд.

Анализът на ИПИ за участието на средните специалисти в България обаче показва, че те заемат важно място на пазара на труда. Над една трета от работната сила е с професионална квалификация, а през 2014 почти половината от завършващите средно образование са зрелостници от професионалните училища. В някои региони на страната завършващите с професионална квалификация са над 60%, а в други региони, като София-град и Кърджали, те са под 40%.

Качеството на професионалното образование се разглежда като ниво на способност на завършващите за самореализация в професионалния живот и среда. Професионалното образование и обучение могат да допринесат за постигането на растеж и за създаването на работни места само ако тяхната цел бъде учениците да придобият конкретни знания, умения и компетентности,

които да подпомогнат професионалната и социалната им реализация, да им предоставят избор за изграждане на съвременни технологични и социални умения, да насърчават творческото и рационализаторското начало, да подпомагат адаптацията им към бързо променящата се икономическа среда.

Качеството на образованието е измеримо във всеки от аспектите и на всяко от нивата, на които може да се операционализират. То е измерима величина на училищно, регионално, национално и международно ниво, има социален, педагогически и икономически аспект и същевременно е атрибут на всяка от ключовите характеристики на образователната система – ресурси, функциониране, резултати.

В съвместен проект между ЦКОКУО и Регионалните инспекторати по образованието (РИО) за въвеждане и популяризиране на съвременни модели и механизми за оценяване в средните професионални училища вече няколко години поред се провеждат регионални външни оценявания в професионалните гимназии в различни професионални направления и професии. Знанията и уменията на учениците, придобити в училище, според националните и европейските стандарти трябва да оформят ясен профил от компетентности, които да бъдат оценени и признати от потенциалните работодатели. Информацията, получена от оценяване, признато и от работодателите, позволява да се установи къде съществува евентуален недостиг и да се насочат действията към области, в които вложените инвестиции се изплащат най-добре. Същевременно с това се постига и мониторинг върху формирането на основни, базови умения и компетентности у учениците в професионалните училища, които се явяват основа за израстване и професионална реализация.

Според избрания критериален подход оценката на образователната услуга е резултат от намирането на пресечните точки между усвоените компетентности, включени в Държавните образователни изисквания по професиите, от една страна, и изискванията и потребностите на работодателите и пазара на труда – от друга. Пресечните точки се търсят по отношение на обективните показатели за качеството на образователните услуги и постиженията на учениците, придобитите умения и компетентности в обучението в сравнение с изискванията на професиите и пазара на труда в национален и европейски контекст.

Анализ на резултатите от проведено външно оценяване в професионално направление „Стопанско управление и администрация“, 2014/2015 г.

Целта на изследването е да очертае картина на това как и до каква степен се формират и усвояват компетентностите от учениците в професионалното направление и професиите в него и как и до каква степен се постига адекватност на обучението на изискванията на пазара на труда.

Целевата група на изследването бяха ученици от XI клас в професионални гимназии от професионално направление СУА от пет региона на страната с обхват около 400 ученици.

Инструментариумът на оценяването е специално разработен за целите на РВО и се състои от **когнитивен тест** и **въпросник** за изследване на социални умения и компетентности, които съответстват на Държавните образователни изисквания (ДОИ) и резултатите, заложи в учебните програми. Задачите са разработени от учители и експерти от страната, преподаващи специалните предмети от професионалното направление.

Тестът е конструиран върху съдържателни области от задължителната професионална подготовка (ЗПП) и са част от ДОИ за професиите от професионалното направление. Това са *Икономика на предприятието, Макроикономика, Микроикономика, Право, Счетоводство на предприятието, Бизнескомуникации, Предприемачество, Финанси, Маркетинг и Общи статистически методи и подходи (само за професиите с III квалификационна степен)*.

Тестът съдържа 34 задачи, като по-голямата част от тях са със свободен отговор. Към всяка задача с избираем отговор има три/четири варианта на отговор, от които само един е верен. Задачите от теста покриват учебното съдържание от ЗПП от учебната програма по икономика до XI клас, съгласно учебните програми за професионалното направление, утвърдени със заповед на МОН.

Максималният брой точки за теста е 74. Всяка правилно решена задача с избираем отговор носи по 1 или 2 точки. Всяка правилно решена задача със свободен отговор носи по 2 (две), 3 (три) или 4 (четири) точки, а в случай че отговорът е непълен, се поставя непълен брой точки – 1, 2 или 3 точки.

Задачите в теста са разпределени по всички когнитивни нива – знание, разбиране, приложение и анализ, синтез, оценка.

Базата за оценката на постиженията на учениците е сборът от точки в целия тест. Общият брой точки за всеки участник се формира като сбор от получените точки от всяка задача в теста.

Постиганията на учениците се оценяват, като се отчита на колко процента от въпросите са отговорили правилно.

Относителната трудност на въпросите се оценява, като се отчита колко процента от учениците са отговорили правилно на всеки от въпросите в теста.

Инструментариумът е стандартизиран и основните му психометрични показатели (**Алфа 0,89, Стандартна грешка на измерването 4,06**) позволяват да се правят изводи за всички участващи в изследването ученици и да се сравняват резултатите по групи/региони/класове (училище, пол). Всяка задача от теста може да бъде анализирана самостоятелно на всички нива на анализ (училище/паралелка, ученик). Това е особено важно за задачите със свободен отговор. Резултатите на учениците от **задачите** могат да служат за самостоятелни изводи за всички ученици и отделни подгрупи от тях, а така също и за определяне на критериалните прагове. Трудността на теста според средния точков резултат показва, че задачите, включени в теста, са били **средно трудни** за учениците.

Общите резултати на учениците, участвали в изследването, са представени в таблицата по региони (имената на регионите не се съобщават, тъй като изследването не е представително за регионите).

Таблица 1

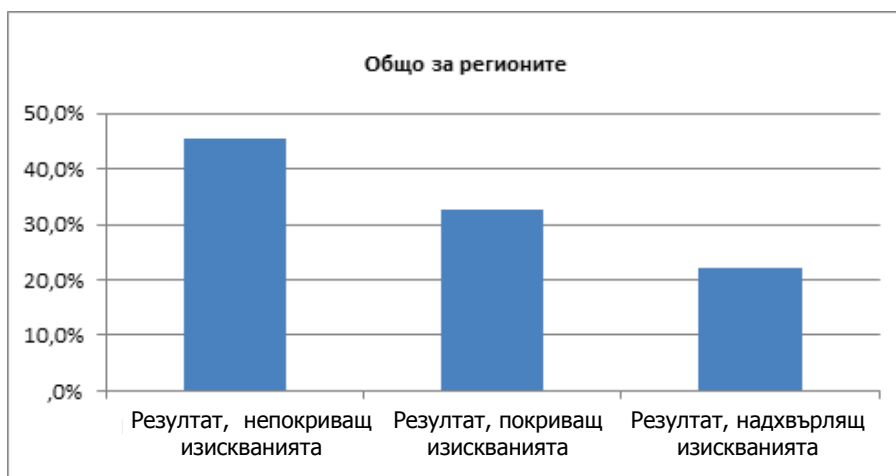
Регион	Резултат, непокриващ изискванията на теста	Резултат, покриващ изискванията на теста	Резултат над средните за теста
1	5,0%	27,5%	67,5%
2	42,7%	42,7%	14,5%
3	,0%	11,8%	88,2%
4	60,5%	26,0%	13,6%
5	45,8%	54,2%	,0%
Total	45,3%	32,5%	22,1%

Фигура 1

Графиката илюстрира нагледно разпределението на учениците в оформилите се групи според средния брой точки, получени в теста. Първата група ученици са с бал до 17 точки и съставляват 41,8% от всички участвали в изследването. Тези ученици показват незадоволителни резултати и не покриват минималните изисквания на теста по включените в него съдържателни области от ЗПП.

Учениците с бал от 18 до 34 и над 34 точки съставляват 58,2% от всички ученици в изследването, като 23,5% от тях надхвърлят 34 точки. Това са учениците, които попадат в групата със средни и по-високи от средните за изследването постижения и покриват заложените в теста изисквания по предметите от ЗПП и учебния план. Няма ученици, постигнали максимален брой точки (74 т.) от теста и показали много добри и отлични резултати.

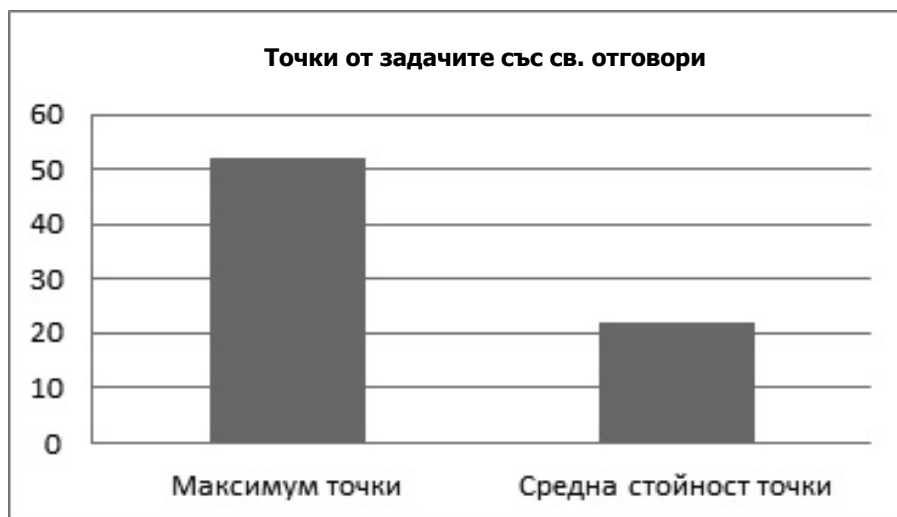

Фигура 2

От графиката се вижда, че процентът на учениците с незадоволителни постижения – 45,3%, надвишава процента на учениците със средни постижения – 32,5%, и процента на учениците с постижения над средните за изследването – 22,1%. Разликата е статистически значима и *налага извода, че по-голямата част от учениците, включени в измерването, показват незадоволителни знания и умения по предметите в ЗПП, включени в теста.*

Данните в изследването показват и това, че задачите със свободен отговор в теста са затруднили по-голямата част от учениците. Задачите със свободен отговор изискват формулиране и логическо построяване на отговора със собствени думи. Фигура 3 илюстрира средния брой получени точки от задачите със свободен отговор спрямо максималния брой точки от задачите със свободен отговор.

Сравнението налага извода, че учениците не са усвоили добре уменията да формулират основни идеи, принципи, закономерности, да построяват аргументирани изводи и да демонстрират знания и умения, измервани със задачите.

Фигура 3

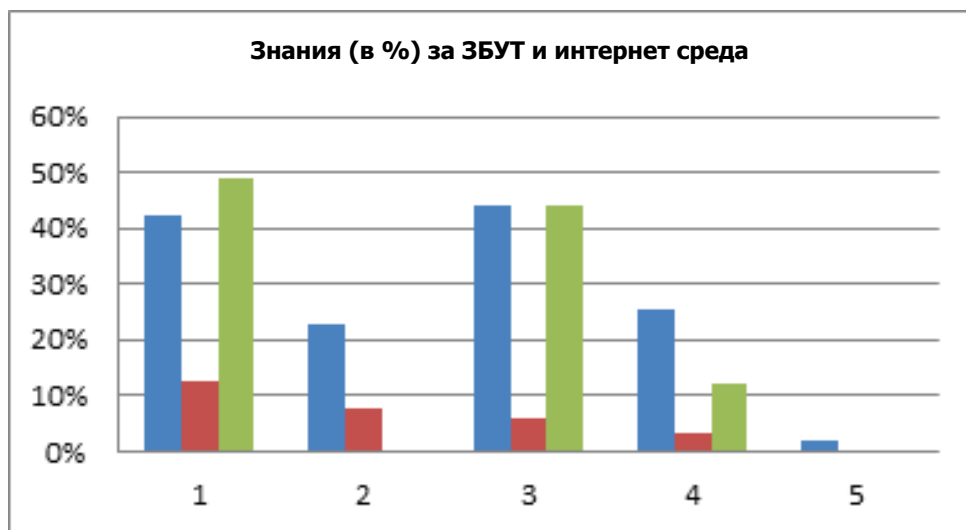
Като се има предвид разбирането за качеството на образованието като единство на качеството на реално получените резултати, качеството на образователния процес и потребностите на обществото и пазара на труда, то получената информация от изследването дава възможност да се проследи процесът на обучение и да се очертаят някои от областите, в които се наблюдават несъответствия с поставените цели и стандарти.

Приемаме, че типичният за дадена група резултат се основава на евристичното правило, според което поне 50% от групата са го постигнали. По тази причина се интересуваме от резултата, който илюстрира свидетелства показва какъв брой/процент точки показват половината (50%) от учениците по задачите от предметите от ЗПП, включени в теста.

Тук ще представим малка част от резултатите от изследването и някои от съдържателните области от спецификацията на теста, в които учениците демонстрират недостатъчни знания и умения в сравнение с изискваните в учебната програма и ДОО.

Една такава област са познанията за безопасните и здравословни условия на труд и работата в интернет средата, в която предстои да работят.

Познаването, сравняването и разграничаването на основни и общи правила на безопасната работа и фактори, които са вредни за здравето, в средата, в която предстои да работят учениците, не са типични за почти половината (50%) от изследваните ученици. На фиг. 4 е представено разпределението на демонстрираните знания от учениците по региони.

Фигура 4

Може да се направи изводът, че учениците не познават добре правилата за здравословни и безопасни условия на труд и съответно трудно биха могли да ги съблюдават и изпълняват в процеса на работа в реална среда.

Друга слабост в обучението, която се забелязва от данните в изследването, е неумението да се разбират и разграничават основни икономически характеристики, да се прилагат в конкретни ситуации икономическите знания, принципи и подходи, е особено важно в обучението по професиите и специалностите от професионалното направление и е основно изискване, залегнало в стандартите в учебните програми и ДООИ. Това е и основен показател за способността на завършващите за последващата им реализация в реална професионална среда и живот.

Таблицата на фиг. 5 илюстрира процента решени задачи от групата, които изискват разбиране и прилагане на основни понятия, принципи, подходи в конкретна професионална ситуация от учениците по региони. Това са задачи, свързани с характеристики на БВП и подходи за определяне на БВП, основни икономически принципи и зависимости при търсенето и предлагането на стоки, определяне и съставяне на счетоводни статии и умения за характеризиране и анализиране на извършените стопански операции в предприятието.

Таблица 2

	Регион				
	1	2	3	4	5
% реши-ли зад.№	0%	15%	0%	75%	0%
% реши-ли зад.№	0%	0%	0%	4%	0%
% реши-ли зад. №	25%	13%	0%	19%	35%

Резултатите от оценяването показват, че тези умения не са усвоени добре и голяма част от учениците, участвали в изследването, не познават добре и не умеят да разграничават основни икономически характеристики, да прилагат икономическите знания, принципи подходи в конкретна професионална ситуация. Особено се отличава демонстрираната липса на такива знания и умения на учениците в някои от изследваните региони.

Колебливи са и познанията на учениците и по отношение на икономическата и бизнес средата, предприемачеството и представянето и оценката на бизнес идея. Показват неразбиране при демонстриране на знания за развитие и продажби на продукт/стока и формирането на пазара през този период. На графиката (фиг. 5) особено се отличава демонстрираната липса на такива знания у учениците в някои от изследваните региони.

Фигура 5

Резултатите подсказват, че са необходими допълнителни усилия в обучението в професионалното направление, особено в които учениците показват незадоволителни резултати по предметите от ЗПП, включени в теста.

Маркираните количествени данни от изследването, разбира се, не могат да бъдат пряко доказателство за резултата от професионалното образование и обучение в професионалното направление в изследваните региони, но дават достатъчно информация за подготовката на учениците и областите на обучение, в които би следвало да се акцентира, за да отговорят на съвременните изисквания на икономическото развитие и икономическата среда.

Качеството на образованието е съвкупност от усилия, промени, развитие, което поддържа образованието в съответствие с потребностите, очакванията, мотивите, интересите. В този смисъл качеството на професионалното образование и обучение се определя от социалната му адекватност – от способността да удовлетвори конкретните потребности на обществото и икономиката от специалисти и образователните потребности на личността.

За да може да се постигне по-лесно и адекватно адаптиране на младите хора към бързо променящата се среда и да се изгради уменията да се справят с предизвикателствата ѝ, да са конкурентоспособни, е необходимо получените знания и умения да отговарят на реалните изисквания на пазара, на очакванията на потребителите, на очакванията на икономиката не само днес, а и след няколко години.

Препоръките, които биха могли да бъдат полезни в процеса на обучение в професионално направление „Стопанско управление и администрация“, могат да бъдат формулирани така:

1. Акцентиране в обучението и конкретизиране на очакваните резултати от обучението, които да бъдат адекватни на реалната икономическа и бизнес среда.

2. Акцентиране в обучението по ЗБУТ върху темите, свързани с условията на труд и работата в интернет средата, в която предстои да работят.

3. В учебните програми да се оптимизира балансът между теоретичните часове и часовете за упражнения, свързани с придобиване на умения за прилагане на икономическите знания в конкретни професионални ситуации, съществени за работата в реална среда.

4. В обучението по предметите за обща и отраслова професионална подготовка да се акцентира върху разбирането и усвояването на най-важните знания, умения и компетентности, които да съответстват не само на стандарта, заложен в учебните програми и ДООИ, но и на изискванията на реалната икономическа среда и работодателите.

5. Вниманието на учениците да бъде съсредоточено върху основните цели на обучението по съответните предмети и критериите, по които ще бъдат оценявани в съответствие с Националната квалификационна рамка (НКР).

6. Да се подобри обучението по информационни технологии в професионалното направление, като се работи със специализирани за отрасъла информационни продукти.

7. Да се намерят организационни форми за продължаващо обучение на учителите по специални предмети чрез включване в програми за съвременни форми и критерии за оценяване в ПОО и програми на Стопанската камара и отрасловите сдружения.

ASSESSMENT IN VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING

Abstract. In recent years in our country tends to reduce students who are attracted to vocational education. Over the past 14 years students in vocational schools dropped by over a quarter (26%). This trend is observed not only in Bulgaria but also in Europe.

These are the data of the report of the Institute for Market Economics (IME) entitled “Vocational Education and Employment - Advantages, Weaknesses, Opportunities and Threats”.

✉ **Ms. Katya Mineva, Senior Expert**

Center for Control and Assessment of the Quality in School Education
Sofia, Bulgaria
E-mail: k.mineva@mon.bg

✉ **Mr. Sashko Arabadjiev, Senior Expert**

Center for Control and Assessment of the Quality in School Education
Sofia, Bulgaria
E-mail: s.arabadjiev@mon.bg